

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ**

TEZĂ DE DOCTORAT

- REZUMAT -

Student-doctorand:

Natanael (Nicolae) **ZANFIRACHE**

Coordonator științific:

ÎPS Prof. univ. dr. Andrei **ANDREICUȚ**

Cluj-Napoca,

2025

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ

TEZĂ DE DOCTORAT

*Îndumnezeirea omului în teologia
Sfântului Sofronie Athonitul*

REZUMAT

Student-doctorand:

Natanael (Nicolae) ZANFIRACHE

Coordonator științific:

ÎPS Prof. univ. dr. Andrei ANDREICUȚ

Cluj-Napoca,
2025

Cuprins

Capitolul I – Context și fundamente

Capitolul II – Elemente biblice legate de tema îndumnezeirii

Capitolul III – Mântuirea ca îndumnezeire la Sfinții Părinți

Capitolul IV – Aspecte legate de îndumnezeire în comentariile teologilor moderni

Capitolul V – Viziunea Sfântului Sofronie Athonitul asupra temei îndumnezeirii umane

PROLOG BIOGRAFIC. Repere semnificative cu referire la viața Sfântului Sofronie

Athonitul

Concluzii

Cuvinte cheie

Îndumnezeirea omului / Sfântul Sofronie / Viziunea / Context / Sfaturi

Rugaciunea / Asceza / Ipostas / Lumina Necreată / Biserică

Îndumnezeirea omului în teologia Sfântului Sofronie Athonitul

REZUMAT

Societatea contemporană traversează o criză profundă a spiritualității și valorilor, caracterizată prin termeni precum „postcreștinătate” și „post-postmodernism”, care reflectă transformări și ambiguități în sfera religiozității, mai ales în spațiul occidental. Secularizarea a generat o destabilizare a credinței personale, lăsând omul modern pradă egoismului, hedonismului și confuziei, fapt ce conduce la singurătate și apatie. În acest context, Biserica are misiunea de a aplica teologia la viața cotidiană, promovând învățătura despre îndumnezeire drept soluția reală a conflictului dintre materialism și spiritualitate. Omul, prin însăși natura sa, este în căutarea sensului existenței, iar această căutare îl definește ca persoană; însă secularismul a eșuat să ofere un înlocuitor satisfăcător pentru răspunsul religios la această nevoie fundamentală.

Teologia ortodoxă reafirmă îndumnezeirea ca scop suprem al vieții omenești, iar în fața crizei valorilor și a pluralismului ideologic, Biserica trebuie să reamintească că adevărata împlinire se găsește în sfințenie și comuniune cu Dumnezeu. Îndumnezeirea, fundamentată în tradiția Sfinților Părinți și în Sfânta Scriptură, descrie procesul transformării omului spre unirea cu Dumnezeu prin har, fiind o lucrare a întregii Sfinte Treimi, accesibilă prin cooperarea liberă a omului și influența Duhului Sfânt. În centrul acestei învățături se află ipostasul, ca act ontologic al unirii cu Hristos, precum și o teologie a experienței duhovnicești, nu doar a dogmei abstracte. Procesul real al îndumnezeirii implică lupta cu păcatele, cunoașterea personală a harului, rolul esențial al rugăciunii și practicarea virtuților, în special a dragostei și a ascultării. Astfel, lucrarea releva faptul ca Sfântul Sofronie reprezintă un model viu și aplicabil contemporaneității, oferind speranță și o cale autentică a vieții în Hristos pentru omul modern, într-o lume marcată de multiple provocări spirituale.

Lucrarea luminii necreate descrie unirea nevăzută, dar reală, a omului cu Preasfânta Treime, într-o sinergie neamestecată între lucrarea harică și efortul uman, realizând astfel mântuirea ca o experiență trăită și transformatoare a întregii ființe. Această vedere dumnezeiască, susținută de învățătura Sfinților Apostoli și Părinți, este percepută ca o revelație

supremă, în care omul experimentează o cunoaștere ce depășește limitele raționale, însoțită de o percepție paradoxală: „a vedea fără a fi văzut” și „a înțelege în chip neînțeles”. Lucrarea Duhului Sfânt este esențială în acest proces, dăruind daruri de cunoaștere și revelând oamenilor adevărurile vieții liturgice și mântuitoare, adaptate sufletului și epocii lor. Deși cunoașterea lui Dumnezeu este posibilă prin har, rămâne limitată pământește, iar Sfântul Maxim Mărturisitorul o compară cu o oglindă care reflectă doar fragmentar realitatea viitoare. Omul, prin rațiune și acceptarea ordinii create de Dumnezeu, urcă treptat spre sensul suprem al existenței: viața, iubirea și comuniunea, care oglindesc natura divină și unitatea Sfintei Treimi. Îndumnezeirea este astfel procesul și țelul existenței umane, prin care ființa se înalță și se unește cu Dumnezeu prin harul necreat, ce sfințește, curăță și luminează, însoțit de rugăciune, pocăință, lupta cu patimile și comuniunea în Biserică. Această „viață în duh” transformă omul în Văzător și Cunoscut al lui Dumnezeu, oferind o experiență mistico-personală ce reflectă în același timp o viziune eclesiologică și cosmologică profundă asupra scopului final al creației și a relației dintre om, Dumnezeu și comunitatea credincioșilor.

Îndumnezeirea omului, așa cum este fundamentată biblic în Facerea 1, 26-27, exprimă crearea sa „după chipul și asemănarea” lui Dumnezeu, ceea ce conferă ființei umane o marcă ontologică divină ce reflectă natura sa specială și vocația de a ajunge la o asemănare deplină cu Dumnezeu. Această condiție nu este rezultatul efortului omului, ci un dar dăruit de Dumnezeu, care se actualizează continuu printr-un dialog conștient și o relație dinamică între om și Creator. Libertatea și capacitatea de dialog, înscrise în natura personală și ipostatică a omului după chipul Logosului, îi permit să înainteze spiritual spre desăvârșire cu ajutorul Duhului Sfânt. Această desăvârșire este pe deplin exprimată în Persoana lui Hristos, care a restaurat potențialitatea umană și demnitatea pierdută prin cădere. Facerea 2, 7 și evanghelia după Ioan 20, 22 evidențiază momentul însuflării suflării divine ce transformă omul într-un suflet viu, deschis pentru îndumnezeire, marcând o unire unică între elementul pământesc și cel dumnezeiesc în om. Procesul îndumnezeirii, menit să recâștige asemănarea divină pierdută prin păcat, este consolidat prin harul necreat al Duhului Sfânt, cum au subliniat Părinții Bisericii ca Sfântul Grigorie Palama și Sfântul Grigorie de Nyssa. Omul este un „tu” personal și dialogal, capabil să răspundă lui Dumnezeu, iar Scriptura indică prin expresii precum „participarea la natura dumnezeiască” (2 Petru 1,4) și „premiul chemării cerești” (Filipeni 3,14) scopul suprem al vieții creștine: îndumnezeirea integrală în comuniune cu Hristos, Fiul lui Dumnezeu. Această împlinire se realizează în trupul mistic al Bisericii, prin lucrarea Duhului Sfânt și săvârșirea Sfintelor Taine, Biserica fiind mediul esențial pentru primirea harului

necesar sfințirii și creșterii spirituale. Astfel, îndumnezeirea este o vocație ontologică și practică a omului de a participa la viața divină, împlinindu-și astfel rostul existenței sale în istorie și în viața spirituală, prin har și comuniune în cadrul Bisericii.

Arhimandritul Sofronie Athonitul oferă o perspectivă originală asupra îndumnezeirii, accentuând „smerenia desăvârșită asemenea lui Dumnezeu” ca etapa finală și esențială a procesului mântuirii. El introduce conceptul de „kenoză-teoză” sau „îndumnezeire prin kenoză”, pornind de la misterul părăsirii lui Hristos pe Cruce ca o golire absolută de sine, care devine expresia supremă a îndumnezeirii naturii umane asumate prin Întrupare. Creștinul este chemat să urmeze această cale a golirii de sine profunde, reflectată în viața kenotică, pentru a primi mântuirea, care nu este doar o participare pasivă la energiile divine, ci o uniune activă, continuă și smerită cu Dumnezeu, însoțită de efort ascetic și experiență spirituală. Viața și opera Sfântului Sofronie, marcată de căutări, rătăcirii și reveniri la credință, reflectă autentic această învățătură, legând tradiția patristică de realitățile lumii contemporane. Ca ucenic al Sfântului Siluan Athonitul, Sofronie a dezvoltat teologia mântuirii centrată pe unirea cu Dumnezeu prin îndumnezeire, care are la bază smerenia kenotică ca nucleu al transformării omului. Parcursul său biografic, de la copilăria evlavioasă din Rusia, prin crize spirituale și influențe mistice orientale, până la revenirea la ortodoxie profundă și viața monahală de la Muntele Athos, ilustrează aplicarea vie a acestui mod de a trăi îndumnezeirea în viața creștină, unde asumarea smerită a golirii de sine și conlucrarea cu harul devin căile esențiale ale desăvârșirii spirituale. Astfel, Sfântul Sofronie constituie o punte vitală între tradiția patristică și provocările omului modern, subliniind că autenticitatea vieții creștine și îndumnezeirea adevărată sunt inseparabile de o experiență profundă a kenozei exemplificate de Mântuitorul Hristos pe Cruce, realizată prin rugăciune neîncetată și asceză. Contextul cultural în care Sofronie a crescut, mai ales exilul său în Paris în anii 1920, cu prăbușirea valorilor tradiționale și întâlnirea cu criza spirituală a epocii, constituie fundalul unei transformări interioare profunde, ce l-a condus spre revelația Absolutului personal și hotărârea de a dedica întreaga viață slujirii în Hristos. Formarea sa teologică, marcată de contactele cu mari intelectuali și de studii academice, nu a fost însă suficientă pe lângă nevoia unei vieți duhovnicești practice și autentice, care l-a determinat să caute viața monahală la Muntele Athos, pentru a-și cultiva kenozisul și a trăi îndumnezeirea în duh de rugăciune și pocăință.

Sfântul Sofronie Saharov și-a maturizat viața duhovnicească sub îndrumarea starețului Siluan Athonitul pe Muntele Athos, unde rugăciunea, asceza și contemplarea l-au apropiat profund de Hristos. După peste două decenii, din cauza sănătății slăbite, s-a întors în Occident,

unde, în ciuda greutăților, a continuat misiunea de a răspândi învățăturile isihaste și tradiția Sfinților Părinți, contribuind la revigorarea spirituală a Bisericii Ortodoxe din Europa. Colaborările cu teologi precum Boris Stark și Vladimir Lossky i-au consolidat poziția intelectuală, iar prin scrierile sale și activitatea monahală din Anglia, unde a fondat Mănăstirea Sfântul Ioan Botezătorul, a devenit un pilon al spiritualității ortodoxe moderne. Viața și opera sa reflectă o transformare profundă de la un tânăr artist în căutarea absolutului la un duhovnic și teolog consacrat, a cărui învățătură și exemplu rămân influente. El a evidențiat lupta interioară a omului modern, caracterizată printr-o viață fără Dumnezeu care duce la neputință spirituală, subliniind că adevărata luptă are loc în inimă, izvorul schimbării prin rugăciune și pocăință. Sfântul Sofronie a accentuat importanța răbdării, ascezei și asumării suferinței crucii ca mijloace esențiale spre mântuire și desăvârșire, în deplină comuniune cu Dumnezeu și în fidelitate față de Evanghelie. De asemenea, a arătat rolul vital al familiei în formarea spirituală, promotor al educației religioase timpurii și al unei vieți trăite în duhul rugăciunii și sfințeniei. El a propus întoarcerea la Hristos ca singura cale reală spre lumina veșnică și îndumnezeire, accesibilă prin căință sinceră, rugăciune neconținută, smerenie și viață ascetică, trăite ca o taină profundă în inima fiecărui credincios.

Duhovnicul, așa cum este portretizat de arhimandritul Zaharia Zaharou și Sfântul Sofronie Saharov, este o prezență spirituală profetică și plină de har, prin care Duhul Sfânt lucrează lăuntric în viața ucenicului, depășind adesea înțelegerea rațională. El este cunoscător al tainelor transformării spre îndumnezeire în fiecare om și, cu discernământ dobândit prin experiența ascetică, ajută la deosebirea harului autentic de înșelările duhurilor rele, sprijinind ucenicul să rămână pe calea mântuirii. Pentru Sfântul Sofronie, scopul suprem al omului este îndumnezeirea, o participare conștientă și liberă la viața divină prin sălășluirea Duhului Sfânt și înfierea în Dumnezeu. Aceasta necesită o lucrare conștientă a libertății, credinței și nevoinței, prin care omul alege smerit să se îndrepte spre asemănarea cu Dumnezeu, iar fără această cooperare între har și libertate, viața devine chinuitoare și întunecată. Îndumnezeirea este o relație ipostatică personală între om și Dumnezeu, reflectând comuniunea liberă dintre persoanele Preasfintei Treimi, și presupune o viață contemplativă și o luptă duhovnicească în inima omului, cu perioade de prezență intensă a harului și de aparentă absență, ce culmină în sfințire și viață veșnică.

Duhovnicul este astfel părinte duhovnicesc, insuflând har și înțelepciune pentru ca ucenicul să-și împlinească menirea existențială de a deveni asemănător lui Dumnezeu, trăind în comuniune personală și vie cu El prin Duhul Sfânt. Sfântul Sofronie avertizează împotriva

confuziilor spirituale generate de o percepție greșită a persoanei ca simplu individ izolat, subliniind caracterul vieții divine ca relație vie „eu-tu” și insistând că mântuirea este o transformare ontologică în care omul devine părtaș Duhului Sfânt, iar rugăciunea ipostatică este întâlnirea reală și vie a persoanei create cu Persoana divină. El cheamă fiecare om la o lucrare progresivă și personală de îndumnezeire, ce începe din pântecul mamei și continuă spre nașterea din nou în Împărăția lui Dumnezeu, asumând întreaga făptură pentru a reflecta „Adam-ul cel nou”. Aceasta implică acceptarea suferinței și a purtării crucii, care, paradoxal, dezvăluie apropierea de viața veșnică.

Pentru a ajunge la asemănarea cu Dumnezeu, omul trebuie să practice credința, nevoința și smerenia, lepădând ceea ce se opune lui Dumnezeu și acceptând transformarea continuă a vieții sub poruncile Evangheliei, în inima sa, prin lupta spirituală profundă și rugăciunea constantă, unde experiența personală a prezenței lui Dumnezeu este mai importantă decât înțelegerea rațională. Teologia Sfântului Sofronie este astfel o teologie vie, bazată pe experiență duhovnicească care cheamă la o viață autentică în comuniune cu Dumnezeu, nu la o simplă cunoaștere intelectuală. El reafirmă caracterul ipostatic al omului, arătând că mântuirea este o lucrare a persoanei în comuniune liberă și vie cu Dumnezeu în unitatea Sfintei Treimi și a chipului divin în om. Distingând clar între persoană și individ, Sfântul Sofronie pune accent pe unitatea ipostatică a umanității în Hristos, care reface neamul omenesc rupt prin păcat. Întregul drum al îndumnezeirii este o lucrare a harului în persoana liberă, trăită concret prin rugăciune, asceză și viață sfântă. El ne cheamă să avem o experiență reală, personală și dinamică a îndumnezeirii ca unire ipostatică cu Hristos, prin care omul, ridicat prin har, devine participant veșnic și nemuritor la viața dumnezeiască, împlinindu-și destinul ca persoană și manifestând lumina și iubirea lui Dumnezeu în lume.

Retragerea lui Dumnezeu din viața omului, fie ca urmare a responsabilității personale, fie ca ascundere divină în fața celui „mort pentru lume”, reprezintă în teologia Sfântului Sofronie Saharov o etapă ascetică esențială, ce exprimă dragostea lui Dumnezeu și invită la „chenoza totală” golirea de sine profundă pentru a-L urma pe Hristos și a dobândi asemănarea cu El. Ura de sine devine astfel o stare de smerenie autentică, care facilitează cunoașterea lui Dumnezeu prin rugăciune. Parcurgerea treptelor vieții duhovnicești presupune alternanța între primirea harului, pierderea și redobândirea lui, cu sufletul oscilând între lumină și întuneric. Dragostea autentică, manifestată în ieșirea din egoism și iubirea aproapelui, este semnul îndumnezeirii, iar asceza curăță sufletul și îl deschide harului. Ascultarea, mai ales față de duhovnic, joacă un rol fundamental, eliminând egoismul și facilitând legătura vie cu

Dumnezeu. Sfântul Sofronie subliniază totodată universalitatea chemării la îndumnezeire: mântuirea este oferită tuturor, indiferent de originile culturale sau de starea sufletească, fiecare om având valoare inestimabilă în ochii lui Dumnezeu. Chemarea lui Hristos depășește orice graniță, accentuând faptul că întreaga umanitate este precum un singur pom, fiecare creștin fiind chemat să poarte în sine istoria și destinul universal al omenirii, trăind cu o viziune cosmică a credinței. Sfântul Sofronie scoate în evidență importanța experienței luminii necreate, prezența divină tămăduitoare și curățitoare, care conferă omului pace, smerenie, certitudine și unirea tainică cu Dumnezeu. Deosebirea acestei lumini de alte „lumini” sau de înșelări este esențială și se face prin învățăturile Sfintei Scripturi, ale Sfinților Părinți și Tradiția Bisericii. Sfântul Sofronie însuși a trăit lumina necreată ca un foc mistuitor și vindecător, experimentând stări de comuniune și bucurie, o liniște adâncă și o pace care nu poate fi pe deplin cuprinsă în cuvinte. În concluzie, chemarea la îndumnezeire este universală, iar viața spirituală adevărată presupune trecerea prin oscilații, dobândirea virtuților, cultivarea dragostei și ascultării, și întâlnirea reală cu Dumnezeu prin contemplație, smerenie, discernământ duhovnicesc și perseverență în lupta spirituală.

Lumina necreată, prezentă la Schimbarea la Față a Domnului și moștenită duhovnicește de credincioșii care trăiesc în Hristos, este, în teologia Sfântului Sofronie Saharov, izvorul vieții veșnice și al adevăratei cunoașteri a lui Dumnezeu. Această luminare supranaturală nu este permanentă, ci se revelează și se retrage neașteptat, generând în suflet un dor arzător după Dumnezeu și determinând o căutare neîncetată în rugăciune. Vederea luminii necreate este un dar al lui Dumnezeu ce se manifestă în viața spirituală ca o energie divină prezență a Sfintei Treimi, care străbate ființa credinciosului și îl transformă, oferindu-i o cunoaștere tainică și o experiență a vieții după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Doar prin pocăință sinceră, nevoiță ascetică și curățirea inimii, cu smerenie, omul se poate deschide acestei lumini, evitând mândria, care o poate risipi și îl poate duce la înșelare. Pentru Sfântul Sofronie, rugăciunea este „arta artelor”, mijlocul central al comuniunii omului cu Dumnezeu și adevărata școală a teologiei, prin care omul se îndumnezeiește trăind efectiv harul Sfintei Treimi, transformându-se și cunoscând lăuntric viața după chipul și asemănarea divină.

Această lumină ajută la trăirea dragostei față de aproapele și la edificarea comuniunii cu ceilalți, reflectând iubirea desăvârșită a Treimii, iar dragostea și ascultarea devin virtuți indispensabile oricărei vieți duhovnicești autentice. Sfântul Sofronie recomandă cu tărie rugăciunea profundă, focalizată pe Doamne Iisuse Hristoase, Fiul Lui Dumnezeu, miluieste-mă! ancorată în respirația ritmică, ca pe o practică ce elimină tot zgomotul mental și orientează

întreaga ființă către Dumnezeu într-un dialog personal și viu. . Rugăciunea este mijlocul esențial al comunicării dintre om și Dumnezeu viu și servește ca măsură a profunzimii vieții creștine, stimulând plânsul duhovnicesc, iubirea autentică și comuniunea cu Hristos și cu ceilalți. Sfântul Sofronie subliniază importanța menținerii rugăciunii și a pocăinței ca pregătire pentru trecerea la viața veșnică, iar experiența sa la Muntele Athos, când se ruga pentru lume în timpul războiului, l-a adus la conștientizarea unității ontologice a persoanei cu întreaga omenire. El remarcă drama lumii moderne, unde oamenii, prin limitările intelectuale și preocupările activității cotidiene, au abandonat rugăciunea, iar din acest motiv monahii sunt chemați să se roage pentru toată lumea, subliniind rolul vital al rugăciunii în zidirea mântuirii personale și comunitare.

Rugăciunea inimii, rugăciunea lui Iisus, este descrisă ca o cale firească, isihastă, de asimilare conștientă a prezenței lui Dumnezeu, fiind practică din vremea apostolilor; această rugăciune este considerată energie divină, sursă de viață duhovnicească, întărind sufletul chiar și în vremuri de încercare sau de bucurie. Pe lângă rugăciunea personală, Sfântul Sofronie subliniază importanța liturghiei și a slujbelor comune ca spațiu al împărtășirii cu Hristos și creșterii duhovnicești, graiul liturgic având rolul de a purta credinciosul către tărâmul dumnezeiesc și comuniunea inimilor cu Dumnezeu.

Idealul rugăciunii este curăția inimii și ridicarea minții spre Dumnezeu, starea fără griji ce face posibil echilibrul spiritual și reducerea patimilor. Rugăciunea este arta supremă a transformării spirituale și a comuniunii, iar „plânsul duhovnicesc” este mărturia adâncă a acestei apropieri de Dumnezeu. Toată viața creștinului devine astfel o neîncetată rugăciune, nu doar discurs sau exercițiu intelectual, ci o realitate trăită care aduce putere, pace și sfințenie, făcând din fiecare inima un adevărat templu al prezenței dumnezeiești.

Concluziile lucrării subliniază că îndumnezeirea este scopul fundamental al creației umane, reprezentând unirea și asemănarea omului cu Dumnezeu printr-un proces de sinergie între ființa umană și dumnezeire. Sfântul Sofronie Athonitul, prin experiența și teologia sa, reușește să aducă în contemporaneitate această temă veche, legând profund învățătura sa de tradiția patristică și Sfânta Scriptură, dar și de contextul și provocările lumii moderne, precum secularizarea și materialismul. În viziunea sa, îndumnezeirea nu este o idee teoretică, ci o trăire vie, care implică parcursuri spirituale ce includ întrebări, rătăcirii, întoarceri la Hristos, rugăciune și practicarea virtuților, în special a dragostei și a ascultării. Viața omului este una de continuitate între experiențe mistice, lupte duhovnicești și comuniune liturgică, toate în

sensul de a deveni părtaş al vieții lui Dumnezeu, în cadrul Bisericii. Accentul pus pe ipostas explică unicitatea persoanei și importanța trăirii personale, iar teologia empirică a Sfântului Sofronie, născută din viața sa ascetică și duhovnicească, este o reafirmare a faptului că adevărata cunoaștere a lui Dumnezeu se face prin experiență și har, nu doar prin învățare intelectuală. În plus, universalitatea chemării la îndumnezeire este o temă centrală, Sfântul Sofronie respingând limitările naționaliste sau culturale și afirmând că Hristos este mântuitorul întregii omeniri, iar fiecare om, din orice timp sau loc, este chemat să se unească cu Dumnezeu. Astfel, Sfântul Sofronie reprezintă un model sfânt și teolog autentic, care încorporează mesajul tradiției ortodoxe într-un mod viu și aplicabil lumii contemporane, oferind totodată o speranță reală prin experiența vieții în Hristos pentru omul de azi și de mâine.

Bibliografie

Studii și articole de specialitate

ALFEYEV, Ilarion, „Onomatodoxia după controversa onomatodoxă”, în *S-a dus să-L vadă precum este: 20 de ani de la mutarea în eternitate a Părintelui Sofronie Saharov*, tradus de Aniela Siladi, Cluj-Napoca: Editura Renașterea.

ANDREICUȚ, Andrei, ÎPS, „Și-a lămurit neliniștea și a lămurit-o și altora”, în *S-a dus să-l vadă precum este*, Cluj-Napoca: Editura Renașterea, 2013.

BANEV, Krastu, „Questions of war and peace in the theology of archimandrite Sophrony Sakharov (1896-1993)”, *Journal of Eastern Christian Studies*, 66 (3-4), 2014.

BOULNOIS, Marie-Odile, „Le souffle et l'Esprit. Exégèses patristiques de l'insufflation originelle de Gn 2, 7 en lien avec celle de Jn 20, 22”, în *Recherches Augustiniennes*, XXIV, 1989.

CHIRILĂ, Ioan, Pr., „Elemente de antropologie biblică: persoană, subiect, sine și suflet”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Orthodoxa*, vol. 54, nr. 1, 2009.

CIOBOTEA, Daniel, Patriarhul BOR, ÎPS Dr., „Misiunea în Europa de astăzi. Mărturisirea lui Hristos într-o lume contradictorie”, în *Teologie și Viață*, serie nouă, anul VI, nr. 7-12, 1996.

DANIÉLOU, Jean, „Le symbolisme des rites baptismaux”, în *Dieu Vivant*, 1, 1945.

EASTVOLD, Kory, „The Image of God in Old Testament,” în *Stone-Campbell Journal*, vol. 21, 2018.

EGGER, Maxime, „Arhimandritul Sofronie, călugăr pentru lume”, în *S-a dus să-L vadă precum este*, traducere de Aniela Siladi, Cluj-Napoca: Editura Renașterea, 2013.

EGGER, Maxime, „Înainte-cuvântare la lucrarea Arhim. Sofronie Saharov”, în *Din viață și din duh*.

FLOROVSKY, Georges, „Le Corps du Christ vivant, une interprétation orthodoxe de l'église”, în *La sainte église universelle: confrontation oecuménique*, Cahiers théologiques de l'actualité protestante, no. 4, Paris: Delachaux et Niestlé, 1948.

HIMCINSHI, Mihai, Pr., „Secularizarea – o problemă contemporană”, în *Revista Teologică*, nr. 2, 2011.

ILIUNINA, Liudmilla, „Arta și rugăciunea potrivit învățăturii părintelui Sofronie”, în *S-a dus să-L vadă precum este*, Cluj-Napoca: Editura Renașterea, 2018.

ISTODOR, Gheorghe, Pr., „Clonarea – o altfel de nemurire”, în *Transdisciplinary in Science and Religion*, București: Editura Curtea Veche, 2007.

KARAVIDOPOULOS, Ioannis D., „Metoda ascetică a hermeneuticii Scripturilor”, în *Părintele Sofronie, teologul luminii necreate*, Cluj-Napoca: Editura Renașterea, 2018.

LARCHET, Jean-Claude, „Cunoașterea lui Dumnezeu la Sfântul Maxim Mărturisitorul”, în *Îndumnezeirea omului la Sfântul Maxim Mărturisitorul*, traducere de Marinela Bojin, București: Editura Basilica, 2019.

LEMENI, Adrian, „Cauze și remedii ale bolilor sufletești din societatea contemporană. Caracterul eclezial al actului terapeutic”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian”*, anul XII, București: Editura Universității din București, 2012.

LEMENI, Adrian, Prof. Dr., „Taina Crucii și Învierii neamului românesc, putere de viață pentru a răzbate în istorie”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”*, anul XVIII (2018), București.

MANTZARIDIS, Georgios, Prof. Dr., „Știința teologică și teologia științifică”, traducere de Sabin Preda, în *Studii Teologice*, seria a III-a, anul I, 2005, nr. 1.

MANTZARIDIS, Gheorghios, Prof. Dr., „Arhimandritul Sofronie, teolog al principiului personal”, traducere de Aniela Siladi, în vol. *S-a Dus să-L vadă precum este – 20 de ani de la mutarea în eternitate a Părintelui Sofronie Saharov*, Cluj-Napoca: Editura Renașterea.

McGUICKIN, John A., Pr., „Symeon the New Theologian's Hymns of Divine Eros: A Neglected Masterpiece of the Christian Mystical Tradition”, în *Spiritus. A Journal of Christian Spirituality*, no. 2, 2005.

McLEOD, Frederick G., „The Image of God in Man,” în *TynBul* 19, 1968.

MOISE AGHIORITUL, Monahul, „Părintele Sofronie ca athonit”, în *Părintele Sofronie, teologul luminii necreate*, Cluj-Napoca: Editura Renașterea, 2018.

MUREȘAN, Radu, Pr. Dr., „Misiunea Misiologiei”, în *Secte Neoprotestante și noi mișcări religioase în România*.

NOICA, Rafail, Ieromonah, „Mărturii ale monahului Rafail Noica însoțite de câteva cuvinte de folos ale părintelui Symeon”, în *Celălalt Noica*, București: Editura Anastasia, 1994.

NOICA, Rafail, Ieromonah, „Predoslovie” la *Cuvântări duhovnicești*, vol. 1, Suceava: Editura Accent Print, 2013.

PESTROIU, David, Pr. „Repere misionare privind unitatea eclezială în fața proliferării ideologiilor doctrinare eterodoxe în modernitatea românească târzie”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă a Universității din București*, Vol. 18, București: Editura Basilica, 2018.

PETRARU, Gheorghe, Pr., „Parohia, orizont de educație creștină și viață în Hristos”, în *Ethosul misionar al Bisericii în post-modernitate*, Alba-Iulia: Editura Reîntregirea, 2015.

POPA, Gheorghe, Pr., „Teologie și ideologie. Tentația interpretării ideologice în cadrul discursului teologic”, în *Studii Teologice*, seria a III-a, nr. 1, anul I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2005.

POPESCU, Dumitru, Pr. Prof. Dr., „Contextul social-cultural al misiunii Bisericii în lumea contemporană”, în *Hristos, Biserică, Misiune*, Galați: Editura Arhiepiscopia Dunării de Jos, 2011.

POPESCU, Dumitru, Pr. Prof. Dr., „Transfigurare și secularizare. Misiunea Bisericii într-o lume secularizată”, în *Studii Teologice*, seria a II-a, anul XLVI, nr 1-3, 1994.

POPESCU, Ion, „Creștinism și postmodernism”, în *Teologia*, Arad: Editura Universității „Aurel Vlaicu”, anul XII, nr. 1/2008.

RADU, Dumitru, Pr., „Caracterul eclesiologic al Sfintelor Taine și problema comuniunii”, în *Ortodoxia*, nr. 1-2, București, 1978.

SCRIMA, André, Pr., „L’homme rené de l’Esprit dans la vie liturgique”, publicat în buletinul *Parole et vie*, nr. 22, 1969.

STĂNILOAE, Dumitru, Pr. Prof. Dr., „Legătura interioară dintre Moartea și Învierea Domnului”, în *Studii Teologice*, anul VIII, nr. 3, Sibiu: Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodox 1956.

STĂNILOAE, Dumitru, Pr. Prof., „Ființa Tainelor în cele trei confesiuni”, în *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III.

STOINA, Liviu, „Sfințenie și slujire în viața creștină”, în *Studii Teologice*, seria a II-a, anul XL, nr. 1, ianuarie-februarie, 1988.

TĂNASE, Laurențiu, „Secularizarea și mutațiile religiosului în modernitatea târzie”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian”*, an II, București: Editura Universității din București, 2022.

TĂNASE, Nichifor, Pr. Lect. Dr., „Teofania Botezului ca Manifestare a Slaviei. De la hainele de piele, la hristomorfizarea baptismală.”, în revista *Teologie și Misiune*, 2012,

TOFANĂ, Stelian, Pr., „Cuvântul lui Dumnezeu într-o lume secularizată. Cauzele nerodirii acestuia”, în *Ortodoxia*, nr. 3-4, 2006.

VASILESCU, Emilian, „Sfintele Taine – generalități și controverse interconfesionale”, în *Studii Teologice*, seria a II-a, nr. 1, București, 1950.

VATOPEDINUL, Efrem, „Prolog” la vol. *Părintele Sofronie, teologul luminii necreate*,.

WINLING, Raymond, „Aspects significatifs de l’anthropologie de Grégoire de Nysse”, în *Connaissance des Pères de l’Eglise, Quelle vision de l’Homme après Constantin*, nr. 88, Edition Nouvelle Cité, 2002.

ZAHAROU, Zaharia, Arhimandritul, „Cunoscute mi-ai făcut mie cărările vieții”-Psalmul 15,11, traducere, culegere de text și tehnoredactare Monahiile Mariam, Tecla și Porfirie, Deva: Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2017.

ZAKKA, Mariam, Maica, „Întâlnirea cu duhovnicul”, în vol. *Arhimandritul Sofronie-experiența unei întâlniri*, ediție îngrijită de Nathanael Neacșu, Arhim., Iași: Editura Doxologia, 2018.

ZIZIOULAS, Jean, „Homelie”, colecția *Buisson Ardent - Cahiers Saint Silouane L'Athonite*, vol. 9. Le repentir, Sully: Editura Sel de Terre, 2003.

ZIZIOULAS, John D., „Le mystère de l'Église dans la tradition orthodoxe”, în *Irénikon* 60, 1987.

Volume de specialitate

ALFEYEV, Ilarion, *Teologia ortodoxă în pragul secolului XX*, Moscova, 1999.

BARTH, Karl, Prof. Dr., *Dogmatique III*, Vol 1, Editura Labor et Fides, 1960.

BEHR, John, Pr., *Ascetism și antropologie la Sfântul Irineu de Lyon și Clement Alexandrinul*, Iași: Editura Doxologia, 2000.

BEL, Valer, Pr. Prof. Dr., *Misiune, parohie, pastorație. Coordonate pentru o strategie misionară*, Cluj-Napoca: Editura Renașterea, 2006.

BERDIAEV, Nikolai, *Despre menirea omului*, traducere de Daniel Hoblea, Oradea: Editura Aion, 2004.

BERDIAEV, Nikolai, *Sensul creației*, traducere de Anca Oroveanu, București: Editura Humanitas, 1992.

BRECK, John, *Darul sacru al vieții. Tratat de bioetică*, ediția a II-a, traducere de Irineu Pop, Cluj-Napoca: Editura Patmos, 2003.

CAIA, Teoctist, Pr. Prof., *Ne vorbește Părintele Sofronie. Scrisori*, traducere de Teoctist Caia, Pr. Prof., Galați: Editura Bunavestire, 2003.

CAMPBELL, George, *The analyzed Bible*, Editura WIPF & STOCK PUBL, 2009.

CIOBOTEA, Daniel, Patriarhul BOR, ÎPS Dr., „Misiunea în Europa de astăzi. Mărturisirea lui Hristos într-o lume contradictorie”, în *Teologie și Viață*, serie nouă, anul VI, nr. 7-12, 1996.

DRINCEC, Sofronie, Episcop, *Cuvinte despre rugăciune ale Pr. Sofronie Saharov*, Cluj-Napoca: Editura Teognost, 2005.

DURKHEIM, Émile, *Formele elementare ale vieții religioase*, traducere de Magda Jeanrenaud și Silviu Lupescu, Iași: Editura Polirom, 1995.

ELIADE, Mircea, *Nostalgia originilor. Istorie și semnificație în religie*, traducere de Cezar Baltag, București: Editura Humanitas, 1994.

EVDOKIMOV, Paul, *Hristos în gândirea rusă*, București: Editura Symbol, 2001.

EVDOKIMOV, Paul, *Iubirea nebună a lui Dumnezeu*, traducere de Teodor Baconschi, București: Editura Sophia, 2013.

EVDOKIMOV, Paul, *Ortodoxia*, traducere de dr. Irineu Ioan Popa, București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1996.

EVDOKIMOV, Paul, *Ortodoxia*, traducere de Irineu I. Popa, P.S., București: Editura I.B.M.B.O.R., 1996.

EVDOKIMOV, Paul, *Prezența Duhului Sfânt în Tradiția Ortodoxă*, București: Editura Anastasia, 1995.

FRANKL, Viktor E., *Omul în căutarea sensului vieții*, traducere de Silviu Guranda, București: Editura Meteor Press, 2009.

GAVRILĂ, Cristi, Pr., *Hristologia Sfântului Ioan Damaschin*, teză de doctorat, București, 2012.

GOLOPENȚIA, Anton, *Opere complete*, vol. I, București: Editura Enciclopedică, 2002.

GOODSPEED, Calvin, Prof., și WELTON, D.M., Prof., *An American commentary on the Old Testament*, Philadelphia: American Baptist Publication, 1909.

HASTINGS, James, *The great texts of the Bible. Genesis to Numbers*, Edinburgh: T.&T. Clark; New York: Scribner, 1911.

HENRY, Matthew, *An exposition of the Old and New Testament*, ed. Matthew Henry 1662-1714; ed. George Burder, 1752-1832; ed. Joseph Hughes, joint ed. Samuel Palmer, 1724; ed. Archibald Alexander, 1772-1851, Philadelphia: Barrington & Geo. D. Haswell, 1828.

HILDEBRANDT, Wilf, *An Old Testament Theology*, Editura Hendrickson Publishers, 1995.

HIMCINSCHI, Mihai, Pr., *Misionarismul vieții ecleziiale*, Alba Iulia: Editura Reîntregirea, 2008.

IMSCHOOT, P. van, *Théologie de l'Ancien Testament*, Editura Desclée De Brouwer, 1954.

JACOB, Edmond, *Théologie de l'Ancien Testament*, Neuchâtel : Éditions Delachaux et Niestlé, 1959.

JAMES, George, *Notes on the text of the Book of Genesis, with an appendix by Spurrell*, Oxford: Clarendon Press, 1896.

KAPSANIS, Gheorghe, *Îndumnezeirea - scopul vieții omului*, București: Editura Evanghelismos, 2006.

KELSEN, Hans, *Doctrina pură a dreptului*, traducere de Ioana Constantin, București: Editura Humanitas, 2000.

LARCHET, Jean-Claude, *Îndumnezeirea omului la Sfântul Maxim Mărturisitorul*, traducere de Marinela Bojin, București: Editura Basilica, 2019.

LEROUX, Jean-Marie, *Athanase d'Alexandrie, Eglise d'hier et d'aujourd'hui*, Paris: Les Editions Ouvrières, 1956.

LOSSKY, Vladimir, *După chipul și asemănarea lui Dumnezeu*, București: Editura Humanitas, 1998.

LOSSKY, Vladimir, *Introducere în teologia ortodoxă*, București: Editura Sofia, 2006.

LOT-BORODINE, Myrrha, *La déification de l'homme selon la doctrine des pères grecs*, Paris: Éditions du Cerf, 1970.

MARINESCU, N.N., *Studii omiletice asupra celor trei cuvântări ale Sfântului Ioan Hrisostom despre Căsătorie*, București: Editura Cartea Ortodoxă.

MATSOUKAS, Nikos, Prof. Dr., *Teologie dogmatică și simbolică. Expunerea credinței ortodoxe în confruntarea cu creștinismul occidental*, tradus de Nicușor Deciu, vol. II, București: Editura Bizantină, 2006.

McGUKIN, John, Pr., *The Christological Controversy: Its History, Theology, and Texts*, Leiden: Editura E.J. Brill, 1994.

McLEOD, Frederick G., *The Image of God in the Antiochene Tradition*, Washington, D.C.: Editura The Catholic University of America Press, 1999.

MEYENDORFF, Jean, *Initiation à la théologie byzantine*, Paris: Éditions du Cerf, 1976.

MEYENDORFF, John, *Le Christ dans la théologie byzantine*, Paris: Éditions du Cerf, 1969.

MEYENDORFF, John, Pr., *Hristos în gândirea creștină răsăriteană*, București: IBMO, 1997.

MIHĂILĂ, Alexandru, *În multe rânduri și în multe chipuri*, Iași: Editura Doxologia, 2017.

MILLER, Lisa și BARKER, Tereza, *Copilul și spiritualitatea. Noua știință a parentajului pentru o viață împlinită și sănătoasă*, traducere de Bogdan Boghițoi, București: Editura Trei, 2016.

NEGOIȚĂ, Athanase, Pr. Prof., *Teologia biblică a Vechiului Testament*, Editura Credința Noastră, 1992.

NELLAS, Panayotis, *Hristos. Dreptatea lui Dumnezeu și îndreptarea noastră*, traducere de Ioan Ică jr., Pr. Prof. Dr., Sibiu: Editura Deisis, 2012.

NELLAS, Panayotis, *Omul - animal îndumnezeit*, Sibiu: Editura Deisis, 2009.

PETRARU, Gh., Pr. Prof. univ. dr., *Ortodoxie și prozelitism*, Iași: Editura Trinitas, 2000.

PETRARU, Gheorghe, Pr., *Ortodoxie și prozelitism*, Iași: Editura Trinitas, 2000.

PETRARU, Gheorghe, Pr., *Ortodoxie și prozelitism*, Iași: Editura Trinitas, 2000.

REMETE, George, Pr., *Dogmatica Ortodoxă: Manual pentru Seminariile teologice*, Alba Iulia: Editura Reîntregirea, 2007.

SANDU, Antonio, *Elemente de sociologie. Sociologie generală. Sociologie juridică. Metodologia cercetării sociale*, București: Editura Tritonic, 2014.

SANDU, Dar, Pr., *Eseuri pentru o Dogmatică evanghelică. Dimensiunea modernă a hristologiei*, Iași: Editura Performantica, 2011.

SCHEEBEN, Matthias, *Le mystère de l'église et de ses sacrements*, col. Unam Sanctam 5, Paris: Editura Cerf, 1946.

STĂNILOAE, Dumitru, Pr. Prof. Dr., *Iubirea creștină*, Galați: Editura Porto-Franco, 1993.

STĂNILOAE, Dumitru, Pr. Prof. Dr., Nola 56, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 39.

STĂNILOAE, Dumitru, Pr. Prof. Dr., nota 116, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 15, București: Editura IBMBOR, 1987.

STĂNILOAE, Dumitru, Pr. Prof. Dr., *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 1, București: Editura Institutului Biblic de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1996.

STĂNILOAE, Dumitru, Pr. Prof., *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, București:Editura Basilica, 2018.

TELEA, Marius, *Antropologia Sfinților Părinți Capadocieni*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Ed. Emia, 2005.

TEOFAN, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, *Divino-umanitatea lui Hristos și îndumnezeirea omului în gândirea Sfântului Maxim Mărturisitorul*, Iași: Editura Doxologia, 2019.

TILEA, Gheorghe T., Pr., *Probleme fundamentale în opera moral-socială a Sfântului Ioan Gură de Aur. Familia creștină*, București: Tipografia Fundațiilor Regale, 1947.

TSELEGHIDIS, Dimitros, *Har și libertate*, Iași: Editura Doxologia, 2016.

VESELIN, Viorel, *Antropologia Sfântului Chiril din Alexandria*, teză de doctorat, București, 2012.

VLACHOS IERÓTHEOS, ÎPS, Mitropolitul Nafpaktosului, *Cunosc un om în Hristos, părintele Sofronie de la Essex*, traducere de Șerban Tică, Pr., București: Editura Sophia, 2011.

VLACHOS IERÓTHEOS, ÎPS, Mitropolitul Nafpaktosului, *O noapte în pustia Sfântului Munte. Convorbire cu un pustnic despre Rugăciunea lui Iisus*, ediție revizuită, traducere de Călin Cosma, București: Editura Sofia, 2019.

VLACHOS, Hierotheos, ÎPS., *Secularismul: un cal troian în Biserică*, Galați: Editura Egumenița, 2004.

VLACHOS, Ierotheos, *Dogmatica empirică a Bisericii Ortodoxe Sobornicești după învățăturile prin viu grai ale Părintelui Ioannis Romanidis*, vol. II, traducere de Tatiana Petrache, Iași: Editura Doxologia, 2017.

ZAHAROU, Zaharia, Arhimandritul, *Adu-ți aminte de dragostea cea dintâi (Apoc. 2, 4-5)*, traducere de Monahia Porfirie, Iași: Editura Doxologia, 2015.

ZAHAROU, Zaharia, Arhimandritul, *Lărgiți și voi inimile voastre! (II Corinteni 6, 13). Lărgirea inimii în teologia Sfântului Siluan Athonitul și a starețului Sofronie de la Essex*, traducere de Mariam Vicol, Alba Iulia: Editura Reîntregirea, 2009.

ZAHAROU, Zaharia, Arhimandritul, *Merinde pentru monahi*, Editura Nicodim Caligraful Mănăstirea Putna, 2011.

ZAHAROU, Zaharia, Arhimandritul, *Pecetea prezenței lui Hristos în inima omului*, traducere de monahia Tecla și monahia Porfirie (Mănăstirea Essex), București: Editura Basilica, 2020.

ZIZIOULAS, Ioannis, *Ființa eclesială*, traducere de Aurel Nae, București: Editura Bizantină, 1996.

Surse Iudaice

Encyclopaedia Judaica, ediția a 2-a, vol. 1, Michigan: Editura Thomson Gale, 2007.

Surse patristice

ATANASIE CEL MARE, Sfântul, „Epistola către Maxim Filosoful”, traducere de Dumitru Stăniloae, Pr. Prof. Dr., în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 16.

ATANASIE CEL MARE, Sfântul, „Scrieri I”, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 14, trad., introd. și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, București: Editura EIBMBOR.

ATANASIE CEL MARE, Sfântul, *Cuvant impotriva elinilor. Tratat despre intruparea cuvântului. Trei cuvinte impotriva arienilor*, București: Editura Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.

AUGUSTIN, Fericitul, „Confessiones – Mărturisiri”, col. PSB, vol. 64 din *Fericitul Augustin. Scrieri alese, partea întâia*, traducere de Nicolae Barbu, București: Editura Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.

CALIST PATRIARHUL, „Capetele despre rugăciune”, în *Filocalia*, vol. VIII, București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1979.

CHIRIL AL ALEXANDRIEI, Sfântul, „Ad Nestorium”, II, 7, în *The Christological Controversy*, apud. Pr. John MCGUCKIN, 1980.

CHIRIL AL ALEXANDRIEI, Sfântul, „Thesaurus de sancta consubstantiali trinitate”, 34, în pg. 75.

CHIRIL AL ALEXANDRIEI, Sfântul, *Comentariu la Evanghelia Sfântului Ioan*, București: Editura Basilica.

DIONISIE AREOPAGITUL, Sfântul, *Ierarhia bisericească*, traducere de Dumitru Stăniloae, Pr. Prof. Dr., București: Editura Padeia, 2020.

EFREM VATOPEDINUL, Arhimandritul, „Alocuțiunea starețului Sfintei Mari Mănăstiri Vatoped”, în *Părințele Sofronie, teologul luminii necreate*, Cluj-Napoca: Editura Renașterea, 2018.

EVAGRIE PONTICUL, Sfântul, „Cuvânt despre rugăciune”, în *Filocalia*, vol. I, Sibiu.

GRÉGOIRE DE NYSSA, Sfântul, *Catéchèse de la foi*, col. „Les Pères dans la foi”, Paris: Desclée de Brouwer, 1978.

GRÉGOIRE DE NYSSA, Sfântul, *La création de l'homme*, SC 6, Paris: Les Éditions du Cerf, 1943.

GRIGORIE AL NYSSEI, Sfântul, „Oratio catechetica magna”, VI, în *Patrologia cursus completus, Series Graeca*, Paris: Editura J.P. Migne, 1857–1866, vol. 45.

GRIGORIE DE NAZIANZ, Sfântul, „Cuvântare la Cincizecime”, trad. de Glie. Tilea, Pr. Dr., în *Opere dogmatice....*

GRIGORIE DE NAZIANZ, Sfântul, „Cuvântare teologică 4: despre Fiul”, în Maxim Mărturisitorul, Sfântul, *Ambigua*.

GRIGORIE DE NYSSA, Sfântul, *Scrieri dogmatico-polemice și morale*, col. PSB 30, traducere de Teodor Bodogae, Pr., București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1998.

GRIGORIE PALAMA, Sfântul, „Cuvânt apodictic, 2, 8”, în ed. P. Hristu, vol. I, 1981.

GRIGORIE PALAMA, Sfântul, „Omilia 17”, *PG 151*, 221 C.

GRIGORIE PALAMA, Sfântul, „Omilia 54”, Editura Oikonomou.

IOAN GURĂ DE AUR, Sfântul, *Despre feciorie, Apologia vieții monahale, Despre creșterea copiilor*, traducere de Dumitru Fecioru, Pr., București: Editura I.B.M.B.O.R., 2001.

IOAN SCĂRARUL, Sfântul, „Scara dumnezeiescului urcuș”, în *Filocalia*, vol. IX, traducere de Dumitru Stăniloae, Pr., București: Editura I.B.M.B.O.R., 1980.

KOKKINOS, Filoftei, „Cuvântul 11”, în ed. D. Kaimmaki, *Aristoteleio Panepistimio*, 1983.

KOKKINOS, Filoftei, „Cuvântul 3”, în ed. B. Pseftongas, *Aristoteleio Panepistimio*, Thessalonic, 1981.

MARCU ASCETUL, Sfântul, „Despre legea duhovnicească”, în *Filocalia*, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.

MAXIM MĂRTURISITORUL, Sfântul, „Capetele teologice”, în *Filocalia*, vol. II, traducere de Dumitru Stăniloae, Pr. Prof. Dr., Sibiu: Editura Tiparul Tipografiei Eparhiale, 1947.

MAXIM MĂRTURISITORUL, Sfântul, „Răspunsuri către Talasie”, în *Filocalia*, vol. 3, București: Editura Humanitas, 1999.

MAXIM MĂRTURISITORUL, Sfântul, „Răspunsuri către Talasie”, în *Filocalia*, vol. III, traducere Pr. Dumitru Stăniloae, Editura Apologeticum, ediție electronică.

MAXIM MĂRTURISITORUL, Sfântul, „Scurtă tâlcuire la Tatăl Nostru”, *Filocalia II*, București: Editura Apologeticum, 2005.

MAXIM MĂRTURISITORUL, Sfântul, *Ambigua*, Părinți și Scriitori Bisericești 80, traducere, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Pr. Prof. Dr., București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1983.

MAXIM MĂRTURISITORUL, Sfântul, *Răspunsuri către Talasie în Filocalia*, traducere de Dumitru Stăniloae, Pr. Prof. Dr., vol. III, București: Editura Harisma, 1994.

MAXIM MĂRTURISITORUL, Sfântul, *Răspunsuri către Talasie*, traducere de Dumitru Stăniloae, Pr. Prof. Dr., în *Filocalia*, vol. III.

NIL ASCETUL, Sfântul, „Cuvânt ascetic foarte trebuincios și folositor”, în *Filocalia*, vol. I, ediția a II-a, traducere de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Sibiu: Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 1947.

PAISIE AGHIORITUL, Sfântul, *Cuvinte duhovnicești. Cu durere și dragoste pentru omul contemporan*, Vol. 1, București: Editura Evanghelismos, București.

SAHAROV, Nicholas, Ieromonah, „Predoslovie”, în SAHAROV, Sofronie, Arhimandritul, *Cuvântări bisericești*, vol. I, traducere de Rafail Noica, Suceava: Editura Accent Print, 2013.

SAHAROV, Nicholas, Ieromonah, *Iubesc, deci exist. Teologia Arhimandritului Sofronie*, ediția a doua, (n.red.), Sibiu: Editura Deisis, 2008.

SAHAROV, Nicholas, Pr., „Arhimandritul Sofronie – schiță de portret”, în *S-a dus să-L vadă precum este. 20 de ani de la mutarea în eternitate a Părintelui Sofronie Saharov*, traducere de Aniela Siladi, Cluj-Napoca: Editura Renașterea, 2013.

SAHAROV, Nicholas, Pr., *Iubesc, deci exist. Teologia arhimandritului Sofronie (1896-1992)*, traducere de Pr. Ioan I. Ică jr., Sibiu: Editura Deisis, 2008.

SAHAROV, Sofronie, Arhimandritul, „Scrisoarea din 23 februarie– 9 martie 1935”, în *Nevoința cunoașterii lui Dumnezeu*, Essex: Editura Mănăstirea Stavropighie Sf. Ioan Botezătorul, 2024.

SAHAROV, Sofronie, Arhimandritul, „Scrisoarea XXIX către D. Balfour”, în *Nevoința cunoașterii lui Dumnezeu*, Essex: Editura Mănăstirea Stavropighie Sf. Ioan Botezătorul.

SAHAROV, Sofronie, Arhimandritul, *Arhimandritul Sofronie Saharov – experiența unei întâlniri*, Iași: Editura Doxologia, 2018.

SAHAROV, Sofronie, Arhimandritul, *Correspondența cu Protoiereul Gheorghe Florovski*, traducere de Rafail Noica, Ierom., Suceava: Editura Accent Print, 2016.

SAHAROV, Sofronie, Arhimandritul, *Cuvântări duhovnicești*, vol. I, traducere de Rafail Noica, Alba Iulia: Editura Reîntregirea, 2004.

SAHAROV, Sofronie, Arhimandritul, *Cuviosul Siluan Athonitul*, traducere de Rafail Noica, Ierom., Suceava: Editura Accent Print, 2013.

SAHAROV, Sofronie, Arhimandritul, *Despre rugăciune*, Essex: Editura Mănăstirea Stavropighie Sf. Ioan Botezătorul, 2023.

SAHAROV, Sofronie, Arhimandritul, *Despre rugăciune*, traducere de Rafail Noica, Ierom., Suceava: Editura Accent Print, 2019.

SAHAROV, Sofronie, Arhimandritul, *Din viață și din duh*, traducere de Rafail Noica, Pr., Alba-Iulia: Editura Reîntregirea.

SAHAROV, Sofronie, Arhimandritul, *Fericirea de a cunoaște calea*, Iași: Editura Pelerinul, 1997.

SAHAROV, Sofronie, Arhimandritul, *Nașterea întru Împărăția cea neclătită*, Alba-Iulia: Editura Reîntregirea, 2024.

SAHAROV, Sofronie, Arhimandritul, *Nașterea întru Împărăția cea Neclătită*, traducere de Rafail Noica, Ierom., Alba Iulia: Editura Reîntregirea, 2003.

SAHAROV, Sofronie, Arhimandritul, *Nevoința cunoașterii lui Dumnezeu*, traducere de Rafail Noica, Essex: Editura Mănăstirea Stavropighie Sf. Ioan Botezătorul, 2024.

SAHAROV, Sofronie, Arhimandritul, *Rugăciunea – experiența vieții veșnice*, ediția a II-a, traducere de Ioan I. Ică jr., Sibiu: Editura Deisis, 2001.

SAHAROV, Sofronie, Arhimandritul, *Rugăciunea – experiența vieții veșnice*, Sibiu: Editura Deisis, 2001.

SAHAROV, Sofronie, Arhimandritul, *Scrisori către familia Protoiereului Boris Stark*, traducere de Rafail Noica, Suceava: Editura Accent Print, 2015.

SAHAROV, Sofronie, Arhimandritul, *Taina vieții creștine*, Essex: Editura Mănăstirea Stavropighie Sf. Ioan Botezătorul, 2025.

SAHAROV, Sofronie, Arhimandritul, *Viața și învățătura stareșului Siluan Athonitul scrise de ucenicul său, arhimandritul Sofronie*, ediția a II-a, traducere de I. Ică, Pr., Sibiu: Editura Deisis, 2004.

SAHAROV, Sofronie, Arhimandritul, *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, București: Editura Sophia, 2005.

SAHAROV, Sofronie, Arhimandritul, *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, traducere de Rafail Noica, Ierom., București: Editura Sophia, 2005.

SIMEON NOUL TEOLOG, Sfântul, „Imnul 42”, în *Imne, epistole și capitole*.

SIMEON NOUL TEOLOG, Sfântul, „O sută de capete de Dumnezeu cuvântătoare și făptuitoare”, în *Filocalia*, vol. 6, traducere de Dumitru Stăniloae, Pr. Prof., București: Editura I.B.M.O., 1977.

SIMEON NOUL TEOLOG, Sfântul, în *Filocalia Părinților asceți și trezvitori*, vol. 19 B, EPE, Thessalonic: Editura Patristică „Grigorie Palama”, 1983.

TEOFAN ZĂVORĂTUL, Sfântul, *Viața duhovnicească și cum o putem dobândi*, ediția a II-a, traducere de G.L. Constantineanu, Iași, 2006.

Dicționare, lexicoane, enciclopedii, concordanțe și ghiduri bibliografice

BRIA, Ion, Pr., *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, ediția a II-a revizuită și completată, București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994.

Dicționar Biblic, Societatea Misionară Română, Oradea: Editura Cartea Creștină, 1995.

SCOTT, Thomas, *The Holy Bible, containing the Old and New Testaments: With Original Notes, Practical Observation, and Copious Marginal References*, Glasgow: William Mackenzie, 1845, Genesis 2:7.

Rapoarte

„The Mystery of the Church and of the Eucharist in Light of the Mystery of the Holy Trinity”, Munich, 30 June–6 July 1982, în Jeffrey Gros, Harding Meyer și William G. Rusch (coord.), *Growth in Agreement II: Reports and Agreed Statements of Ecumenical Conversations on a World Level*, 1982–1998, Geneva: Editura WCC, 2000.

Surse media

ANGHEL, Gheorghe, *Sofronie Saharov și Ieronim Simonopetrul au fost canonizați de Patriarhia Ecumenică*, București: Basilica, 2019, <https://basilica.ro/sofronie-saharov-si-ieronim-simonopetrul-au-fost-canonizati-de-patriarhia-ecumenica/>, accesat în 20 februarie 2025.

FILIP, Lucian, Pr., *Următoarele canonizări de sfinți din Biserica Ortodoxă*, Iași: Doxologia, 2014, <https://doxologia.ro/ortodoxia-lume/urmatoarele-canonizari-de-sfinti-din-biserica-ortodoxa>, accesat în 6 august 2019.

MATSAIDONI, Theodora, *Elder Paisios Soon to be Canonized*, West Palm Beach: Orthodox Christian Laity, 2014, <https://ocf.org/elder-paisios-soon-to-be-canonized/>, accesat în 5 august 2019.

NEGOIȚĂ, Paul, *Mame de sfinți*, Iași: Ziarul Lumina, <https://ziarulumina.ro/theologica/mame-de-sfinti-90966.html>, accesat la 12 februarie 2025.

SAHAROV, Sofronie, Arhimandritul, *Părintele Sofronie Saharov*, 2014, CreștinOrtodox.ro, <https://www.crestinortodox.ro/religie/parintele-sofronie-saharov-98877.html>, accesat în 12.02.2025.

SAHAROV, Sofronie, Arhimandritul, *Viața Cuviosului Sofronie Saharov de la Essex – douăzeci de ani de la adormirea sa*, 2013, Sfântul Munte Athos, <https://sfantulmunteathos.wordpress.com/2013/07/11/viata-cuviosului-sofronie-saharov-de-la-essex-douazeci-de-ani-de-la-adormirea-sa/>, accesat în 12.02.2025.

Altele

Patriarchal Stavropegic Monastery of St John the Baptist, Essex, England, 2004, pp. 161-162.